

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 17^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1996

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΜΟΙΒΑΙΩΝ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΩΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Είναι παλαιά ἡ οἰονεὶ σπλαγχνική μου ἀντιπάθεια πρὸς τὰ παντοῖα ἀνελεύθερα καὶ ἄλλα συναφῆ καθεστῶτα, καθὼς καὶ πρὸς τὶς ἰδεολογίες ποὺ τὰ στηρίζουν μὲ κάθε λογῆς σοφιστικὲς ἀνακολουθίες, ὅπως αὐτὲς ποὺ προεβλήθησαν μετὰ τὸ ἀνοιγμα ποὺ ὁ Πρόεδρος Νίξον ἐπέτυχεν ἔναντι τῆς ἀγορᾶς τῆς Κίνας, ἀφ' ἑνὸς πρὸς στρατηγικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τῆς ἤδη μακκάρια τῇ λήξει Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς ἀμοιβαίαν αἰμοδοσία τῆς ἀχανοῦς ἐπικρατείας τοῦ Μάο ὑπὸ μορφὴν δανείων καὶ ἐπενδύσεων. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν ἀρχὴ τῆς φιλελευθεροποιήσεως τῆς κινεζικῆς οἰκονομίας, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν παράτασιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ στυγεροῦ κινεζικοῦ καθεστῶτος ποὺ ταυτίζεται πρὸς τὴν παραμονή, στὴν ἐξουσία, μιᾶς ὀμάδος δυναστῶν, δῆθεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ κοπτομένων. Ὑπὸ τὶς νέες αὐτὲς συνθήκες, ἡ Κίνα τοῦ Μάο καὶ τοῦ Τσοῦ, ἡ Κίνα τῆς σιδηρᾶς πειθαρχίας καὶ τῶν ἀνακτορικῶν σοσιαλιστικῶν μεταπολιτεύσεων ὑπὸ τὸν μανδύαν ἄλλοτε μὲν μορφωτικῶν ἐπαναστάσεων καὶ ἐρυθροφρουρικῶν ἐπελάσεων, ἄλλοτε δὲ κολαστικῶν ἐκκαθαρίσεων ὀμάδων καὶ φατριῶν ἀποκλινοῦσῶν ἀπὸ τὶς ἀπριοριστικά, κατὰ τὸ ἐκάστοτε συμφέρον τῶν κρατούντων, ὀριζόμενες ἀρχὲς τοῦ σοσιαλισμοῦ, κατῶρθωσε νὰ ἐπιβιώσει, καθ' ἣν στιγμὴ, μετὰ τὸν ἤδη καταρρεῦσαντα θλιβερόν καὶ μαδημένον εὐρωπαϊκὸν ὑπαρκτὸν σοσιαλισμό, καὶ ἡ Βόρειος Κορέα ἀσφυκτιᾷ μέσα στὴν ὑπερήφανην αὐτοαπομόνωσή της, ἡ δὲ πτώση τοῦ καθεστῶτός της ἀναμένεται, κατὰ τοὺς διεθνεῖς ἀναλυτάς, προσεχῶς.

Εἶχα, κατὰ τὸ παρελθόν, ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθῆ ὅλες τὶς χώρες τῆς περιοχῆς, καὶ ἐγνώριζα ἀρκούντως τὴν θέσιν καὶ τὸν ρόλο τῆς ἡπειρωτικῆς Κίνας σ' αὐτήν, ἰδιαίτερ' ἀφ' ὅτου, μετέχοντας διεθνοῦς ὀμάδος φιλοσοφούντων, εἶχα ἤδη περιη-

γρηθῆ αὐτὴν τὴν χώραν ὅταν ἀκόμη ἀπλῶς διεφαίνετο κάποια μεταβολὴ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς, ἂν ἔχι ἤδη τῆς ὑπαίθρου, τοῦλάχιστον τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων. Μ' ἀνυπόκριτη λοιπὸν χαρὰν ἐδέχθη τὴν ἐν ὀνόματι παλαιῶν προσωπικῶν φιλιῶν πρόσκλησιν τῶν Ἀκαδημιῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πεκίνου καὶ τῆς Σαγκάης, νὰ ἐπισκεφθῶ, τὴν φορὰν αὐτὴν ἐπισήμως, τὰ ἐν λόγῳ Ἰδρύματα, καὶ νὰ ἔχω συνεργασίαν, ἀντιστοίχως, μὲ τοὺς ἐκεῖ συναδέλφους, ἐπὶ θεμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὴν αἰσθητικὴν, δυὸ ἀπὸ τοὺς τομεῖς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐπιστητοῦ, τοὺς ὁποίους ἰδιαίτερα ἔχω καλλιεργήσει. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐπισκέψεώς μου αὐτῆς, ἡ γνώμη τὴν ὁποία ἐμόρφωσα περὶ τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικοῦ προσώπου τῆς, κατ' ἐπίφασιν πλέον, κομμουνιστικῆς Κίνας εἶναι, σὲ γενικὲς μόνον γραμμές (ἀφοῦ τοῦτο εἶν' ἐν πολλοῖς, ὅχι ὅμως κ' ἐντελῶς, ἄσχετο πρὸς τὸ θέμα μου), ἡ ἀκόλουθη.

Μέσα στὰ ἔντεκα μόνον χρόνια ποὺ παρενεβλήθησαν μεταξὺ τῆς προηγούμενης καὶ τῆς τελευταίας ἐπισκέψεώς μου, τὰ πάντα, πλὴν τοῦ στυγνοῦ αὐθαίρετου πολιτικοῦ καθεστῶτος, δείχνουν νὰ ἔχουν μεταβληθῆ. Πρόκειται περὶ ἑνὸς φαινομενικοῦ παραδείσου ὅπου τ' ἀγαθὰ, ἰδιαίτερα τὰ καταναλωτικὰ, διακινεῦνται μὲ πλήρη ἐλευθερίαν κ' ὑπερεπάρκειαν, ὑπὸ τὸ ἄγρυπνο βλέμμα τῶν κερδοσκοποῦντων κεφαλαιοκρατῶν καὶ γραφειοκρατῶν τοῦ καθεστῶτος, ὥστε ἡ δημιουργούμενη εἰκὼν νὰ εἶναι ἐκείνη μιᾶς πλούσιας τριτοκοσμικῆς χώρας, τοῦ τύπου τοῦ ἀφρικανικοῦ Ζαῖρ. Οἱ ἐπενδυταὶ δὲν εὐρίσκονται ἀντιμέτωποι πρὸς ἀλληλοθανατούμενες τρωτικὲς ἐντόπιες ἐταιρεῖες ποὺ ἀναζητοῦν ν' ἀναλάβουν τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων στερούμενες τῶν ἀναγκαίων σχετικῶν προσόντων. Ἄπαξ πλείονες τοῦ ἑνός, συνήθως μεγαθηρικοί, ἐπενδυτικοὶ ὄργανισμοὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐποφθαλμιοῦν ἀντιζήλως τὴν εἰς αὐτοὺς ἀνάθεσιν ἑνός ἔργου, ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἐπεμβαίνει διακανονιστικῶς, καὶ πρὸς οἰκονομικὸν ὄφελος ἀπαξοπάντων. Αὐθαίρεσία κ' ἐπιχειρηματικὸς φιλελευθερισμὸς συμβαδίζουν στὸν δρόμον τοῦ ἀμοιβαίου κέρδους, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποδείξεως πολιτικῶν ἐνεργειῶν: ὅταν λ.χ. ὁ ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας, ἐκφράζων ἀπόφασιν τοῦ γερμανικοῦ κοινοβουλίου, ἐτόλμησε νὰ ὑπαινιχθῆ τὰ δίκαια τῶν κατοίκων τῆς «αὐτόνομης» περιοχῆς τοῦ Τιβέτ καὶ τὸ αἶτημα τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιστροφῆς τοῦ αὐτοεξόριστου Δαλαϊλάμα, ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἐπενέβη μὲ ἰδεολογικὴν στήριξιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως στὴν περιοχὴν, ἀλλὰ καὶ μ' ὑπονοούμενα περὶ ματαιώσεως κερδοφόρων γερμανικῶν ἐπενδύσεων, ὁ δὲ τολμήσας νὰ ὀρθώσει τὴν κεφαλὴν γερμανὸς ὑπουργὸς ἐπεδείξατο μεταμέλειαν. Τὸ δίδαγμα ἔχει, φυσικά, προεκτάσεις, δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονεῖται πῶς τὸ νόμισμα αὐτὸ ἔχει πέρασιν μονάχα σ' «ὑπερήφανα» καθεστῶτα αὐθαίρεσίας.

Μετά την πολιτιστικήν επανάσταση χάρις στην όποιαν ό Μάο παρέμεινε, βέβαια, ό μεγαλοφυής οϊακοστρόφος, ή όποία όμως κυριολεκτικά έρήμωσε πολιτιστικώς την χώραν, έπήλθεν ό μέγας άντιφατικός συμβιβασμός που έπιτρέπει στο μεταμαοϊκό καθεστώς ν' άνασαίνει, άν όχι και στον κινεζικό λαό να δρᾷ έν τισιν έλευθέρως και δημοκρατικώς. "Όλα τελούν έν διαρκεί όργανισμῶ τον όποιον προκαλεί τὸ εϊσαγόμενον κ' εύφυῶς έπενδυόμενον χρῆμα, σε βαθμόν ώστε ή διαπιστούμενη εύμάρεια να προκαλεί τον Δυτικοευρωπαϊόν επισκέπτην. 'Η ύγεία κ' ή πρόνοια διατελούν σ' έπιταχυνόμενην βιλτίωσιν, ή δέ παιδεία όλων των βαθμῶν, σ' έμφανῆ άνοδον. Τὰ πανεπιστήμια, κατόπιν εϊσαγωγικῶν εξετάσεων, δέχονται τους άρίστους, τουλάχιστον κατ' άρχήν και κατὰ πλειοψηφίαν, αφήνοντας βέβαια χῶρον και για τους βλαστούς έπώνυμων τῆς νομενκλατούρας, όταν εκείνοι δέν τρέπονται, παρωθούμενοι, προς δραστηριότητες αποκλειστικῶς έπιχειρηματικές, άν κ' ή αξία των σχετικῶν προς αυτές σπουδῶν δέν παραθεωρεϊται. Οί τομεῖς μελέτης που κυριολεκτικῶς ενισχύονται εϊναι τῆς τεχνικῆς παιδείας, τῆς οϊκονομίας και τῆς διευθύνσεως έπιχειρήσεων, δίχως να παραβλέπωντ' εκείνοι τῆς ιατρικῆς και τῆς αϊχμικῶς προωδευμένης φυσικῆς έρεύνης. 'Η σπουδή των ξένων γλωσσῶν, σχεδόν αποκλειστικῶς τῆς άγγλικῆς δηλαδή, εϊναι άκρως διαδεδομένη, κ' εύλόγως. Οί σπουδές στην φιλοσοφία εύρίσκονται κι αυτές σε δυναμικῆν άνοδον, ύφίστανται όμως, και θα εξακολουθήσουν άκόμη να ύφίστανται, τον άντίκτυπο του έπικρατούντος πολιτικοῦ κ' ιδεολογικοῦ δόγματος. 'Ωστόσο, παρά την φαινομένην κομματικῆν εξάρτησιν των φιλοσοφούντων, και παρά τις τυποποιημένες φιλοσοφικές προκαταλήψεις περι των όποιων θα γίνει λόγος έν συνεχείᾳ, εϊν' άναντίρρητο πῶς οί φιλοσοφοῦσες συνειδήσεις εϊναι συνειδήσεις άνήσυχες που δέν παύουν να έμπνέωνται από ένα φιλοσοφικό και καλλιεργειακό, γενικώτερα, παρελθόν που επέζησε τῆς πολιτιστικῆς έπαναστάσεως χάρις στην έν προκειμένῳ, και κατὰ βάθος άντιφατικῆν, πολιτικῆ του καθεστῶτος που, εύθις από την κήρυξη τῆς πολιτιστικῆς έπαναστάσεως, απομόνωσεν ένιους παραδοσιακούς πολιτιστικούς χώρους χάριν προστασίας των από την μανίαν του όχλου. 'Αρκεί κανεις ν' αναλογιστῆ τὰ παραδεδομένα μνημειώδη, παρά τὸ φθαρτό τους ύλικό, κτήρια, και τις χαριέντως άνωρθωμένες κατὰ τ' άκρα των στέγες που ύπενθυμίζουν την εκ τῆς μογγολικῆς νομαδικῆς σκηνῆς καταγωγήν τους, καθῶς και τις δομές των που ύφολογικῶς κινούνται μεταξὺ του μπαρόκ και του ροκοκὸ τῆς 'Απω 'Ανατολῆς, αλλά και τους έντονους έναλλασσόμενους χρωματισμούς που τὰ ζωντανεύουν, τὰ προβουδδιστικά τοτεμικά γλυπτά και ζωγραφικά σύμβολα και τις ταυτόχρονα άκρως άφηρημένες και διακεκοσμημένες μορφές των ή, τέλος, την πυθαγορείου αύστηρότητος θεωρητικῆν θεμελίωση τῆς παραδοσιακῆς κινεζικῆς μουσικῆς, για να έννοή-

σει πώς ή κατάστασις αὐτὴ δὲν εἶταν δυνατὸν νὰ διαγραφῆ με μιὰν ἀπόφασιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.

Ὁ Μάο ἔτρεφε ἰδιαίτην ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κομφουκίου, ὅπως αὐτὴ ἐδομήθη ἐκ παραλλήλου, καὶ σχεδὸν ταυτόχρονα, πρὸς τὴν προσωκρατικὴν φιλοσοφίαν, κι ὅπως ἐκωδικοποιήθη χίλια ἐξακόσια χρόνια ἀργότερα, κατὰ τὸν δωδέκατον δηλαδὴ μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, ἀπὸ τὸν Zhuxi. Συνιστᾷ ἐσφαλμένην ἐκτίμησιν, ἢ φιλοσοφίαν αὐτὴ νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς θρησκεία, ὅταν ὡς κύριον ἀντικείμενον κι ὠμολογουμένον τέλος τῆς ἀναγνωρίζει τὴν ἀπόκτησιν τῆς σοφίας, τὴν προσωπικὴν τελειοποίησιν καὶ τὴν γενικὴν ἀποδοχὴν μιᾶς κοινωνικῆς ἠθικῆς ὅπου προέχουν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν ἄλλον, ἢ εἰλικρινὴς τήρησιν τῶν τύπων, ποὺ ἐπιβάλλει (ὅπως θὰ εἰπεῖ ὁ Pascal) τὴν ἀψογὴν ἔκφρασιν τῶν συναισθημάτων χάριν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, τῆς ὁμοιοῦσας καὶ τῆς ἀρμονίας μεταξὺ συνειδήσεων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σύμπαντος.

Θ' ἀναγνωρίσει κανεὶς ἐδῶ στοιχεῖα παράλληλα πρὸς ἐκεῖνα τῆς πρώτης, ὅσο καὶ ὕστερης, στωικῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ ἐμφανεῖς εἶν' οἱ ὁμοιότητες ποὺ συνδέουν τὴν θεωρίαν αὐτὴν πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας τῆς μεσότητος, ὅπως ἔχει δεῖξει ὁ μαθητὴς μου κ. Yang, καθηγητὴς σήμερον τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ταϊπεϊ. Παρὰ τοὺς μύθους ποὺ ὁ Μάο ἐξαπέλυσε, πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου, κατὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς, ἢ ἴδια, ὡς εἶταν φυσικόν, ἐπέζησε, σήμερον δὲ ὁ Κομφουκιὸς ἔχει ἐπανεύρει τὴν λαμπρὴν του θέσιν στὴν ἐπίσημην ἱστορίαν τοῦ κινεζικοῦ στοχασμοῦ.

Ἡ ἄλλη συνιστῶσα τῆς κινεζικῆς φιλοσοφικῆς παραδόσεως, ὁ ταοῖσμός, ἀποτελεῖ τὸ κρᾶμα τριῶν διαδοχικῶν διδασκαλιῶν: τοῦ προκομφουκιανοῦ Λάο Τσέ, τοῦ Xuangzhi ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν, καὶ τῶν θεωρήσεων ποὺ περιέχονται στὴν μεταγενέστερη συλλογὴ Lie ji, ἀγνώστου ἀκόμη συντάκτου. Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ ἀποβλέπει στὴν ἀναζήτησιν τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ, συγχρόνως, τοῦ δρόμου Ταὸ διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ συνείδησις φέρεται πρὸς ἐκείνην (καὶ θὰ διαπιστώσει κανεὶς ἀμέσως παράλληλες νύξεις κι ὁμοιότητες, ἔστω κι ἀμυδρῶς ἐκφερόμενες, πρὸς τὴν παρμενίδεια προβληματικὴν). Ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῶν, ὁμοιότητες ἢ φιλοσοφία αὐτὴ ἐμφανίζει καὶ πρὸς τὸν νεοπλατωνικὸν στοχασμὸν, ἄμεσην συνέχεια τοῦ ἑλεατισμοῦ, διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ ἐπιστροφῆς σὲ μιὰν πρώτην κατάστασιν, περὶ ἐπιδιώξεως μιᾶς ἐκστάσεως καὶ περὶ θριάμβου ἐπὶ τοῦ θανάτου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι πὼς ἡ ἀκμὴ τοῦ ταοῖσμοῦ τοποθετεῖται στοὺς πέντε πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας. Ἡ ἐπίτευξις τῶν στόχων τοῦ ταοῖσμοῦ, ἰδιαίτερα τῆς ἀθανασίας, χάρις στὴν πνευματικὴ καὶ τὴν σωματικὴν ἄσκησιν κατὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον, ἀπέβη κύριος σκοπὸς ἐνὸς ἐκτεταμένου σώματος ὁπαδῶν. Παρὰ τοὺς κεραυ-

νούς που ο Μάο και κατ' αὐτῆς ἐξαπέλυσε, ἡ φιλοσοφία αὐτή, ἀπὸ δεκαπενταετίας ἀποτελεῖ κ' ἐπισήμως πεδῖον ἐρευνῶν μιᾶς ἀναβιωσάσης παραδόσεως.

Τέλος, ὁ βουδδισμός, τὸν ὁποῖον ὁ Schopenhauer ἐξ ἀγνοίας συνέχεε πρὸς τὸν Ἰνδουισμόν, Ἰνδικῆς κι αὐτὸς προελεύσεως, ὄχι ὅμως κ' ἐπεκτάσεως, κατέκλυσε βαθμηδὸν τὴν Ἑνωμένην Ἀνατολὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὡς Μαχαγιάννα, τούτέστιν ὡς Μέγα ὄχημα. Ὁμολογημένος σκοπὸς τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς θρησκείας ὑπῆρξεν ἀρχῆθεν ἡ ἀνεύρεση τῆς διαπλοκῆς αἰτίων κ' αἰτιατῶν στὸ πλαίσιο τῆς πραγματικότητος. Αὐτὴ ἡ ἐπιστημολογικῆς χροιάς φιλοσοφικοθρησκευτικῆς ἀναζήτησις ἀρχικῶς μὲν ἐπῆνεγκεν ἀναστάτωση στὶς μέχρι τότε καθιερωμένες φιλοσοφικῆς ἀντιλήψεις, ταχέως ὅμως συνεχωνεύθη, ὡς πρὸς τὶς μυστικιστικῆς της διαθέσεις, πρὸς τὸν ταοῖσμόν και πρὸς τὶς διαθέσεις ἐκείνου. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τοῖς κύριους αὐτοῦ ἀξονες τοῦ παραδοσιακοῦ κινεζικοῦ φιλοσοφικοθρησκευτικοῦ προβληματισμοῦ προστεθοῦν κι ὠρισμένες ἰσλαμικῆς, χριστιανικῆς και (μαοϊκῆς ἀποχρώσεως) μαρξιστικῆς συνιστώτες, προκύπτει ἓν ἄρκοῦντως, ἀν ὄχι ὁμοιογενές, τοῦλάχιστον βατὸν πεδῖον δράσεως τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης, δίχως τὸ παράπαν ν' ἀποσιωπῶνται τόσον ἡ ἐπαφὴ τῶν κινέζων φιλοσοφούντων πρὸς τὴν καθόλου δυτικὴν φιλοσοφίαν ὅσον κ' ἡ ἐκ τῆς ἐπαφῆς αὐτῆς προκύψασα ἐμβαφὴ σημαντικῶν δυτικῶν φιλοσοφικῶν ἐνοσιῶν ἐπὶ τῆς κινεζικῆς διανοήσεως, τὶς ὁποῖες ἀπλῶς ὑπερῆχθησαν προηγουμένως. Ἐπ' αὐτοῦ, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐξιστορήσω τ' ἀκόλουθα.

Κατὰ τὴν ἐνώπιον τῶν συναδέλφων τῆς Ἀκαδημίας τῆς Σαγκάης ὁμιλίαν μου, γνωρίζοντας πὼς ἡ ὠμολογημένη ἀπόχρωση τῆς παγκινεζικῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως εἶναι ἡ μαοϊκὴ, διηγήθητι πὼς κάποτε, στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἐρώτησα τοὺς πρωτοετείς φοιτητάς μου σὲ ποῖον στοχαστὴν ὠφείλετο ἡ φράση: «κάθε τι τὸ ἐπιτυχημένο εἶναι κι ἀληθινόν», γιὰ νὰ λάβω ἀπαντήσεις ὅπως: στὸν William James ἢ στὸν Charles Sanders Peirce, ἀρχικὸν εἰσηγητὴν τοῦ πραγματισμοῦ, τῶν ὁποίων τὶς ἀπόψεις εἶχα προηγουμένως διὰ μακρῶν ἀναλύσει. Ἀνάλογες ἀπαντήσεις ἔλαβα ὅταν ἀνέφερα κι ἄλλες παρεμφερεῖς φράσεις. Εἶχα τότε λύσει τὸ αἰνίγμα ἀνασύρων τὸ «Κόκκινο βιβλιαράκι» τοῦ Μάο κι ἀναγιγνώσκων τὰ σχετικά χωρία, πρὸς κατάπληξιν τοῦ ἀκροατηρίου πού ἐγνώριζεν ἤδη πὼς ὁ πραγματισμὸς ἐστάθη ἐν ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ στηρίγματα τοῦ ἀμερικανικοῦ καπιταλισμοῦ προβάλλοντας τὰ ἥρωϊκά πρότυπα τοῦ «συνοριακοῦ» ἀνθρώπου και τοῦ αὐτοδημιουργήτου. Ἐξήγησα στοὺς φοιτητάς πὼς ὁ παραλληλισμὸς αὐτὸς ὠφείλετο στὴν ἐκδηλὴ τάσιν, ἐν ἐκατέρῃ περιπτώσει, ν' ἀναγνωρισθῆ τὸ προβάδισμα σὲ μιὰν φιλοσοφία τῆς πράξεως, ὅπως εἶναι ὁ μπεργκανισμὸς, ὁ πραγματισμὸς ἢ ἡ φιλοσοφία τῆς καιρικότητος. Οἱ κινέζοι ἀκροαταί μου, μὲ τὴν σειρὰν τους, ἔδειξαν νὰ ἐντυπωσιάζωνται ἀπὸ μιὰν πρωτόγνωρη, γι' αὐτοῦς, παρόμοιαν σύζευξη.

Κατά την έπακολουθήσασαν συζήτησιν έθίγησαν όλες οι πτυχές των σχέσεων τής σημερινής κινεζικής διανοήσεως προς την δυτικήν, ιδιαίτερα προς την έλληνική. Δυό, κυρίως, φιλοσοφικές έννοιες είλξαν το κοινόν ενδιαφέρον. Πρώτον, ή πλατωνική έννοια τής μιμήσεως, τήν όποίαν οι συνομιληταί μου συλλήβδην έξελάμβαναν ως δηλοΰσαν τήν καλλιτεχνικήν αντίγραφή, και δια τής όποιας έχαρακτήριζαν όλόκληρη τήν τέχνη τής Δύσεως. Έχρειάσθη ν' αναφέρω τις άλλες δυό έκδοχές του όρου, τήν παράσταση και τήν έκφραση, για να τοποθετήσω το πρόβλημα στην όρθή του θέση και να δείξω πώς, μετά τις τεχνολογικές επιτεΰξεις τής φωτογραφίας και τής φωνογραφίας, αντίστοιχως, οι μέν κατ' έξοχήν αναπαραστατικές πλαστικές τέχνες έστράφησαν προς τήν άφαίρεσιν, ή δε κατ' έξοχήν άφηρημένη τέχνη, ή μουσική, έστράφη προς τήν συνδυαστικήν αναπαραγωγή του συγκεκριμένου. Δεύτερον, ή κεντρική μεταφυσική έννοια του όντος, όπως αυτή το πρώτον προεβλήθη από τον Παρμενίδην. Έδω, μου παρατηρήθη πώς ο Παρμενίδης, σύμφωνα προς τήν έρμηνείαν του Heidegger, δέν όμιλεϊ περι του όντος, αλλά περι του εϊναι, κι ότι πρώτος περι του όντος όμίλησεν ο Πλάτων. Αντιπαρατήρησα, διορθώνοντας, πώς ή έννοια του όντος άνευρίσκεται ήδη στο έργο του Παρμενίδου, ένω ο Πλάτων, με τήν σειρά του, αναφέρει, στην πρώτην υπόθεση του διαλόγου Παρμενίδου τήν έννοιαν του εϊναι άπολύτως, δηλαδή ύπαρξιακώς, τονίζοντας μάλιστα πώς ο Heidegger εϊναι έξέχων φιλοσοφικός νοΰς, ένας όμως μεταξύ των άναρίθμητων (και τουτο, έν παρόδω) έρμηνευτών του Πλάτωνος.

Άνάλογην έξάρτησιν από τον Heidegger διεπίστωσα και κατά τήν διάλεξή μου στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο του Πεκίνου, πού, στο έσωτερικό τής Κίνας, χαίρει μεγίστης τιμής, ως το άνώτερον έξ όλων των άνωτάτων εκπαιδευτικών ίδρυμάτων. Κατά τήν έπακολουθήσασαν συζήτησιν διεπίστωσα πώς έννοι των συνομιλητών μου έγνώριζαν τήν άριστοτελικήν όντολογίαν άποκλειστικώς μέσω των περι αυτής μερικωτέρων έρμηνευμάτων του φιλοσόφου τής Heidelberg. Και πάλι, στην περίπτωσην αυτήν, άποκατέστησα τα πράγματα με τήν βοήθειαν, μάλιστα, των ειδικων άριστοτελιστων τής όμηγύρεως, εις τους όποιους όφείλονται και δυό έντυπωσιακές μεταφράσεις των δεκατεσσάρων άριστοτελικων βιβλίων των *Μετά τα Φυσικά*, και του *Περί Ψυχής*. Μή διατελων ο ίδιος παρά έλάχιστα έγκρατής τής κινεζικής, περιορίζομαι έκτοτε, από καιρού εις καιρόν, να περιεργάζωμαι τα συναποκομισθέντα βιβλία και ν' αναζητώ, πέραν του κάλλους των ιδεογραμμάτων, αντίστοιχίες γραφής των έννοιων του όντος, του «δυνάμει» και του «ενεργείω» ή του «άνάγκη στῆναι», επιφυλασσόμενος να δωρήσω το αντίτυπον του *Περί ψυχής* στον έξοχον έκδότην και μεταφραστήν, στην γαλλική, του σπουδαίου αυτού κειμένου Ιταλόν καθηγητήν και ίερωμένον Antonio Jannone του όποιου ή μεγαλοδωρία έπέτρεψε τήν

πρὸ ἐτῶν σύστασι τοῦ ἐν Ρώμῃ ἐδρεύοντος Διεθνοῦς Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Οἱ ἴδιοι ἀριστοτελισταὶ μοῦ ἐζήτησαν νὰ τοὺς ἀποστείλω καὶ σύγχρονες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐπιδεικνύοντας, μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, κ' ἐμπράκτως τὸν ζῆλόν τους γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Πρὸς τίς σχέσεις κινεζικῆς κ' ἑλληνικῆς φιλοσοφίας θὰ εἶταν δυνατὸν νὰ στραφοῦν κοινὲς ἐρευνητικὲς προσπάθειες, ὅπως λ.χ. σχετικὲς μὲ τὴν ὕδρυσιν πρὸς ἑκάτεραν τῶν κατευθύνσεων, ἀντιστοιχῶς, τῶν ἐννοιῶν τῆς μεσότητος, προηγουμένως δὲ καὶ τοῦ μέτρου, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ, κατὰ τὸν δέκατον ἑνατὸν πλέον αἰῶνα, σχετικὲς μὲ τὴν παράλληλην («ὑποδοχὴν») τῆς ὁποίας ἔτυχε, σ' ἑκάτερην χώραν, ἡ φιλοσοφία τοῦ Hegel. Τὸ ριπίδιον τῶν δυνατοτήτων εἶναι, στοὺς τομεῖς αὐτοὺς, καὶ σὲ πολυάριθμους ἄλλους, ὅλως ἀναπεπταμένον. Τέλος, σ' ὀμιλίαν μου στὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πεκίνου, ἔθιξα θέματα φιλοσοφίας τῆς τέχνης. Διαπίστωσα πὼς ἀνάλογα προβληματίζονται κ' οἱ ἐν Κίνα συνειδήσεις, μὲ πρωταρχικὴν μέριμνα τὴν σχετικὴ πρὸς τὸ θέμα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐλευθερίας ἢ, μᾶλλον, τοῦ τονισμοῦ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ καλλιτέχνη ὑπὸ τίς συνθῆκες ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν λειτουργία τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν.

Ὁ Ναὸς τοῦ Οὐρανοῦ, στὸ Πεκίνον, ὅπου τὸ πάλαι οἱ αὐτοκράτορες προΐσταντο τῶν τελετῶν ἐπικλήσεως τῆς βροχῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς εὐημερίας, εἶν' ἓνα μνημειῶδες, πολὺπλοκο, ξύλινο κυλινδρικὸν ἀρχιτεκτόνημα ποὺ συνιστᾷ λύσιν προβλημάτων ἀνεστραμμένων σὲ σχέση πρὸς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων ποὺ γιὰ πρώτην φορὰ συνέστησεν ἡ οἰκοδόμησις τῆς Ἰουστινιάνειας Ἀγίας Σοφίας· μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ξύλινη δομὴ του ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα τόσον ἑναρμονισμένα, ὥστε στὴν συναρμολόγησίν των δὲν ἔχει χρησιμοποιηθεῖ οὐτ' ἓνα καρφί. Παρόμοια, ἐν' ἀρμονισμένον οἰκοδόμημα ἐφαίνετο νὰ ἔχει ὀρθώσει κι ὁ Μάο, πρὶν ἢ ἀκουστοῦν οἱ πρῶτοι τριγμοὶ ποὺ τὸ συνεκλόμισαν ἐκ θεμελίων. Στούς ἀρμούς τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ ὁ Μάο πρῶτος, σήμερα οἱ διάδοχοί του, ἐνέπηξαν, πρὸς στερέωσίν του, ἀρκετὰ ξένης προελεύσεως, ὅχι ὅμως καὶ γενικῶς ἀνεπιθύμητα, καρφιά. Ἐνθάδε, αὐτὰ θ' ἀρκέσουν; Ἡ μήπως θὰ χρειαστοῦν ὄλον ἐν περισσώτερον, χάριν ἀποτροπῆς τῆς καταρρεύσεως τοῦ οἰκοδομήματος σὺν τῷ χρόνῳ; Καί, στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, ποιὸν ρόλο θὰ κληθοῦν νὰ παίξουν οἱ εὐρωπαῖοι φιλοσοφοῦντες;